Foto: Michal Růžička, MAFRA

James Bond? To je psychopat první třídy

„Psychopaty přitahují jako magnet povolání, která jim poskytují moc či možnost kontrolovat a ovládat druhé," říká psycholog Radek Ptáček.

Lucie Suchá
redaktorka MF DNES

Necítí lítost, nemají svědomí, ovládá je pocit velikášství. Mají však šarm a schopnost manipulovat. „Psychopat není jen zamračený zločinec, může to být i usměvavý a slušně vypadající člověk," říká psycholog Radek Ptáček s tím, že dokáže vyjmenovat tři členy české vlády, kteří mohou mít psychopatické rysy.

Existuje pět základních otázek, které vám pomohou odhalit psychopata?
Kdybychom měli vybrat klíčové charakteristiky psychopata, jednalo by se především o povrchní šarm, grandiózní pocit vlastní hodnoty, patologickou lhavost, velitelské chování a manipulaci, nedostatek lítosti, mělké emoce a nedostatek empatie, nedostatečnou kontrolu chování, promiskuitní sexuální chování, neschopnost mít realistické a dlouhodobé cíle, impulzivitu, neschopnost přijmout zodpovědnost za vlastní činy. Ti lidé jdou hlava nehlava a své zájmy vždy stavějí nad zájmy druhých.

Dokážete říct, kolik jich ve společnosti je?
Odhady se velmi liší, záleží na populaci, uvádí se deset až téměř třicet procent mezi pachateli trestné činnosti. V obecné populaci je to výrazně méně, ale jejich záchyt je velmi problematický. Psychopati jsou obvykle velmi inteligentní a dobře se maskují.

Ve kterém povolání je najdeme nejčastěji?
Psychopaty přitahují jako magnet povolání, která jim poskytují moc či možnost kontrolovat a ovládat druhé. Díky schopnosti vytvářet dobrý dojem se velmi často dostávají i na vysoké pozice, přestože na to třeba nemají schopnosti. Překvapivě také řada studií uvádí, že je najdeme v profesích, které přicházejí do kontaktu s lidmi. To znamená mezi učiteli, lékaři, psychology, policisty nebo i soudci. Často jsou to také sňatkoví podvodníci.

Poznáte je v televizi? Dokázal byste vyjmenovat tři členy naší vlády, kteří mají psychopatické rysy?
Poté, kdy vám projde rukama několik set až tisíc psychopatů, tak by se dalo říct, že ano, poznám. Při diagnostice hodnotíme jedince na základě jeho dlouhodobých projevů chování, což v případě členů vlády lze velmi dobře sledovat. Takže bych velmi snadno tři vytipoval. Jmenovat ale nebudu.

Nebylo by tedy řešením uzavřít psychopatům vstup na pozice, kde mohou ovlivňovat dění státu? I piloti procházejí psychotesty...
Problém je, že většinu psychopatů v testech nezachytíme. Jednak na to nejsou konstruované a jednak je dokážou zmanipulovat. Komplikací by také bylo, že psychopatie není diagnóza. Na základě čeho bychom je tedy nepustili do politiky? Navíc pro profesionální určení psychopatického chování potřebujeme poměrně detailní informace o jeho životě. Bez toho jsme na psychopata krátcí.

Jak bychom měli postupovat, když máme ve svém okolí člověka s psychopatickými rysy?
Prvním krokem je se o tématu informovat. I proto nyní v Praze pořádáme konferenci o psychopatii. Ve chvíli, kdy se s psychopatem dostanete do kontaktu a on už nějak začne ovlivňovat váš život, může být pozdě. Jedinou radou pak je snažit se co nejrychleji utéct. S ním totiž nelze komunikovat. Pokud jsme ale ještě v pozici, kdy nás do svých sítí manipulací, lží a polopravd teprve láká, a my poznáme, že jde o psychopata, tak mu na jeho lsti nesmíme skočit. A můžeme mu ukázat, že máme větší sílu než on. Protože to je to jediné, co ho dokáže zastavit: když si myslí, že na něco nemá.

Tohle psychopat uzná? Nebude to spíše výzva, vedoucí k dalším útokům?
Může být, ale psychopat je predátor a jako takový se cítí velmi jistý až do chvíle, než potká většího predátora. Pak stáhne ocas a odejde. Predátor nesnáší prohru.

Jak však může člověk, který má svědomí a cítí empatii, porazit člověka, který tohle necítí?
Může ho porazit svou sebejistotou a uvědoměním, že jedná s psychopatem. Je to hodně obtížné, ale možné to je. Na začátku je vždy uvědomění, že je to osoba, se kterou se nedá komunikovat. Z praxe vím, že lidé, kteří s psychopatem žijí nebo jej mají jako zaměstnance nebo zaměstnavatele, trpí, on doslova ruinuje jejich život. Pak ale přijde to procitnutí, oni si uvědomí, že udělali maximum pro nápravu situace, ale v případě psychopata to prostě nejde. Už jen to procitnutí pro ně znamená ohromnou úlevu.

Jak velké procento z nich by sáhlo k násilí a kolik procent jsou „jen" ti sobci s ostrými lokty?
To se nedá stanovit. Ale v zásadě máme dva druhy psychopatů. Úspěšné a neúspěšné. O tom rozhodují další osobnostní charakteristiky, třeba inteligence. Pokud je úspěšný, tak se o něm vpodstatě nikdy nedovíme, i když páchá násilí. Každopádně on tím, že nemá emoce a empatii, má k násilí velmi blízko. Řada psychopatů, i úspěšných, se vychloubá tím, že - jako děti - trhali nožičky všemu možnému. Vy přitom před sebou vidíte úspěšného muže. U spousty vztahů máme podezření, že dochází k závažným formám násilí vůči partnerovi nebo vůči dětem, ale umný manipulant a psychopat to zařídí tak, aby si lidé mysleli, že špatná je ta oběť. Ti méně úspěšní pak udělají chybu a končí ve vězení.

Říkal jste „vidíme úspěšného muže". Týká se psychopatie stejnou měrou žen i mužů?
Současné studie ukazují, že psychopatů je výrazně více mezi muži. Některé studie uvádějí až poměr 1:5. To podporuje i fakt, že ve vězení je více mužů než žen. Nicméně podle některých odborníků je psychopatů mužů i žen pravděpodobně stejně, jen s tím rozdílem, že kritéria, která využíváme, jsou genderově nekorektní a jsou více zaměřená na muže. Nezohledňují to, že i ženy se mohou chovat psychopaticky, volí však formy chování, které zatím nejsme schopni zachytit.

Takže muž ženu uhodí, zatímco u žen by mohlo být kritériem, že na vás tři týdny nepromluví a týrá vás tak psychicky?
Ano. Můžou to být jiné formy manipulace. A nejen to. Žijeme ve společnosti, která i některé formy chování akceptuje více u žen než u mužů. Ve své praxi jsem zažil řadu mužů, kteří obvinili svou ženu i z vážných forem domácího násilí, ale na policii jim nevěřili. Takže bych řekl, že otázka ženské psychopatie je zatím hodně nedořešená.

Dá se psychopatie vyléčit?
Ve smyslu, jak chápeme léčbu, ne. Je to jako když se někdo narodí s jednou nohou kratší. Dotyčný bude celý život kulhat. Pokud si to ale uvědomí, může zajít za lékařem, který mu předepíše kompenzační pomůcku - například zvýšený podpatek. Totéž platí v případě psychopata. Pokud si to dotyčný uvědomí, může ve spolupráci s odborníkem nastavit kompenzační mechanismy. Je to však málo pravděpodobné.

Není naděje ani u dětí?
Tam ještě nemluvíme o poruchách osobnosti, protože ty se teprve vyvíjejí. Pokud ale dlouhodobě porušují pravidla, chovají se agresivně, může se u nich časem určitá porucha projevit. Pak je důležité, aby dostaly odpovídající léčbu. Bohužel všechno, co začínajícímu psychopatovi nabídneme, je méně funkční než to, co dělá. Psychopatie ho vždy dovede k cíli rychleji, přestože s výrazně horšími následky.

Nepomohlo by, kdyby se psychopatie stala diagnózou? Směřuje se k tomu?
Nejsem si jist, zda by to mělo smysl. On psychopat je vlastně jiný lidský druh a nemůžeme říct, že kdo je jiný, je duševně nemocný. Je to jinak strukturovaná osobnost. Osobnost predátora. A osobnost v podstatě moc měnit neumíme. Proto ani nemá moc smysl říkat, že je to diagnóza. Měli bychom se naučit osoby s problematickými vlastnostmi označovat jako problémové jedince a naučit se s nimi zacházet. Psychiatrie v současné době s těmito jedinci mnoho neudělá.

Pokud je ale psychopat člověk, který se většinou dostane dál a jeho rysy jsou dědičné, znamená to, že budoucnost patří psychopatům?
Tahle velmi pesimistická hypotéza se nabízí. Predátoři-psychopati mají značnou výhodu. Dostanou se dál a rychleji na místa, kam se běžný jedinec třeba ani nedostane, protože má o sobě pochyby či vychází vstříc druhým. Takže psychopaticky strukturované osobnosti v určitém smyslu naši budoucnost ohrožují. Navíc máme přirozenou tendenci s psychopaty sympatizovat. Jak rádi se díváme na filmy o psychopatech první třídy, kteří bezcitně vraždí, kradou anebo utíkají před zákonem... Jedním z příkladů je možná překvapivě James Bond. Velmi šarmantní, s dobrou schopností manipulace i schopností bezcitně vraždit. Ale je nám sympatický a často mu fandíme. Dále to může být Hannibal Lecter či Rambo. Naprosto psychopatické osobnosti, ale dívat se na ně nás vzrušuje. Nicméně když se vrátím k realitě, jako společnost si příliš s psychopaty nevíme rady a neumíme si to ani přiznat.

Jak to myslíte?
Příklad z mé praxe: Chlapec téměř celé dětství prožil v ústavní péči. V patnácti si ho vzala babička a on ji brutálním způsobem zavraždil. Šel do výchovného ústavu, odkud vyšel v 19 letech. Během pár měsíců pobodal jiného člověka a šel do vězení na dva roky. Už tehdy jsme psali posudek, že jde o velmi nebezpečného jedince a že bude páchat další násilné trestné činy. Nicméně po dvou letech jej opět pustili a on znovu někoho pobodal, tentokrát to bylo klasifikováno jako pokus o vraždu a dostal zhruba sedm let. Opět jsme psali, že resocializace je téměř nemožná. Zbytečně. A ten člověk se tak cítil být uražen svým trestem, tou „nedokonalou" vraždou, že se přiznal k jiné, dosud neobjasněné. Kdyby prý chtěl zabít, udělal by to. Řekl policii, kde najdou tělo, a bylo tam. Psali jsme další posudek a on konečně dostal doživotí. Ale až ve chvíli, kdy zabil dva lidi a u dalších dvou se o to pokusil. Přitom už v ústavní léčbě byly indikátory, že je nezvladatelný, chová se násilně a nemůže to dopadnout jinak.

Jak tedy psychopata porazit?
My, jakožto psychopaticky nestrukturalizované osobnosti se jim musíme bránit tím, že o tom tématu budeme mluvit, budeme si uvědomovat, jak se chovají, a naučíme se je rozeznávat. Stále je nás většina. Musíme si uvědomit, že psychopat není jen ten zamračený zločinec, ale je to naopak usměvavý, velmi dobře oblečený člověk. Takže ve chvíli, kdy mi neznámý sympatický pán bude od prvního momentu lichotit a já si uvědomím, že takové chování není úplně typické, tak už dělám to nejdůležitější. Uvědomuji si, a proto se můžu začít efektivně bránit.

RADEK PTÁČEK

Psycholog

Radek Ptáček se narodil v roce 1975 v Praze. Je docent lékařské psychologie a soudní znalec. Působí na Psychiatrické klinice 1. lékařské fakulty UK a University of New York in Prague. Pracuje jako vedoucí oddělení vzdělávání České lékařské komory. Je hlavním iniciátorem a organizátorem 1. české konference o psychopatii Psychopati mezi námi, která se koná v Praze 5. května.